

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.1.1.28>

ROLA I ZNACZENIE ZASADY OPERATYWNOŚCI W OPTYMALIZACJI SĄDOWNICTWA ADMINISTRACYJNEGO

Vitaliia Boriakina

*aspirant Katedry Dyscyplin Państwowo-Prawnych Wydziału Prawa
Charkowskiego Uniwersytetu Narodowego imienia W.N. Karazina (Charków, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0002-6352-1239

e-mail: vital800@ukr.net

Adnotacja. Artykuł analizuje zasady sądownictwa administracyjnego, wśród których zasada operatywności służy jako środek skuteczności i efektywności wykonywania wymiaru sprawiedliwości. Zasada operatywności jest pełnoprawną i niezależną zasadą sądownictwa administracyjnego, która z natury jest wymogiem prawnym zapewniającym terminowość rozpatrywania i rozwiązywania spraw administracyjnych poprzez najbardziej kompletne i racjonalne wykorzystanie środków procesowych mających na celu szybkie i prawidłowe rozwiązywanie spraw administracyjnych. Ustalono, że zasada operatywności wskazuje na racjonalną budowę sądownictwa, zgodnie z którą proces musi być prowadzony przy minimalnych nakładach czasu, środków, minimalizowanych kosztach materialnych i organizacyjnych, aby przestrzegać zapewnienia sprawiedliwego, prawidłowego i szybkiego rozpatrywania spraw administracyjnych. Autor uzasadnia, że zasada operatywności wymaga pilnych regulacji prawnych w celu zapewnienia skutecznej jego praktycznej realizacji i poprawy reformy sądownictwa sądów administracyjnych.

Słowa kluczowe: sądownictwo administracyjne, proces, zasada operatywności, szybkość, skuteczny wymiar sprawiedliwości, regulacje prawne.

THE ROLE AND VALUE OF THE PRINCIPLE OF EFFICIENCY IN THE OPTIMIZATION OF ADMINISTRATIVE JUDICIARY

Vitaliia Boriakina

*Postgraduate Student at the State and Legal Disciplines Department
of the Faculty of Law*

V. N. Karazin Kharkiv National University (Kharkiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-6352-1239

e-mail: vital800@ukr.net

Abstract. The article analyzes the principles of administrative justice, among which the principle of efficiency serves as a means of efficiency and effectiveness of justice. The principle of efficiency is a full-fledged and independent principle of administrative proceedings, which by its nature is a legal requirement that ensures timely consideration and resolution of administrative cases through the most complete and rational use of procedural means aimed at prompt and correct resolution of administrative cases. It is established that the principle of efficiency indicates the rational construction of the judiciary, according to which the process should be carried out with minimal time, resources, minimized material and organizational costs, to ensure fair, correct and prompt consideration of administrative cases. The author substantiates that the principle of efficiency requires urgent legal regulation to ensure its effective practical implementation and improve the judicial reform of administrative courts.

Key words: administrative proceedings, process, principle of efficiency, speed, effective justice, legal regulation.

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ОПЕРАТИВНОСТІ В ОПТИМІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Віталія Борякіна

*аспірант кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету*

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (Харків, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-6352-1239

e-mail: vital800@ukr.net

Анотація. У статті аналізуються принципи адміністративного судочинства, серед яких – принцип оперативності, що слугує засобом результативності та ефективності здійснення правосуддя. Принцип оперативності – це повноцінний і самостійний принцип адміністративного судочинства, який за своєю природою є правовою вимогою, що забезпечує своєчасність розгляду і вирішення адміністративних справ шляхом найбільш повного і раціонального використання процесуальних засобів, спрямованих на швидке і правильне рішення адміністративних

справ. Установлено, що принцип оперативності вказує на раціональну побудову судочинства, у відповідності до якої процес має провадитися з мінімальними затратами часу, засобів, мінімізованими матеріальними й організаційними затратами, дотримуватися забезпечення справедливого, правильного й швидкого розгляду адміністративних справ. Автором обґрунтовано, що принцип оперативності вимагає термінового нормативно-правового регулювання для забезпечення ефективної його практичної реалізації та вдосконалення проведення судової реформи адміністративних судів.

Ключові слова: адміністративне судочинство, процес, принцип оперативності, швидкість, ефективне правосуддя, нормативно-правове регулювання.

Вступ. Судова влада в Україні призначена відігравати вирішальну роль у побудові демократичної та правової держави, бути найсильнішим гарантом свобод та прав людини і громадянина, гарантувати гармонію в суспільстві. Зокрема, адміністративне судочинство за своєю природою можна вважати ключовим інструментом захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб у публічно-правовій сфері від порушень із боку суб'єктів владної компетенції. Такий захист має будуватися на справедливому, неупередженому та своєчасному розгляді справи.

Так, законне й обґрунтоване рішення суду, яким вирішується адміністративний спір по суті, може втратити сенс, або може істотно знизитися його значення для захисту прав особистості, якщо воно прийнято з не виправданим зволіканням. Основний напрям у розвитку сучасного адміністративного процесу більшості держав характеризується оптимальним співвідношенням процесуальної активності сторін і суду. Класична модель змагальності поступається іншій моделі, суть якої полягає в реалізації ідей процесуальної економії.

У науці адміністративного процесу часові межі процесу пов'язуються з реалізацією вимог оперативності, швидкості, концентрації, процесуальної економії. Ці поняття визначають місце та значення процесуальних строків у механізмі правового регулювання процесуальних правовідносин і пов'язані з виконанням завдання своєчасності судового захисту, закріпленого в ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України).

В Україні немає ґрунтовних комплексних наукових досліджень, які присвячені проблемам процесуальної економії та засадам оперативності в адміністративному процесі. Окрему увагу зазначеній проблемі присвятили у своїх працях такі вчені, як: В. Авер'янов, О. Бандурка, Ю. Битяк, А. Бучик, Р. Куйбіда, В. Стефанюк, В. Шишкін та ін.

Метою статті є розкриття сутності, змісту та ролі принципу оперативності в аспекті оптимізації адміністративного судочинства.

Основна частина. Запровадження принципів у судочинстві є цінним орієнтиром для інтерпретації правил адміністративного судочинства під час їх застосування, а також усунення прогалин у них. Принципами адміністративного судочинства є основні вимоги справедливого розгляду і вирішення адміністративних справ. Діяльність адміністративних судів заснована як на загальних, так і на галузевих принципах судочинства.

КАС України вказує, що головними засадами (принципами) адміністративного судочинства є:

- 1) верховенство права;
- 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- 3) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- 4) змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі;
- 5) обов'язковість судового рішення;
- 6) забезпечення права на апеляційний перегляд справи;
- 7) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом;
- 8) розумність строків розгляду справи судом;
- 9) неприпустимість зловживання процесуальними правами;
- 10) відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення (Кодекс адміністративного судочинства України, 2020: 5).

Будь-який принцип судочинства має свою власну чітку роль в організації та функціонуванні адміністративних судів. Однак, з іншого боку, не всі принципи адміністративного судочинства можуть бути переглянуті, незважаючи на їх єдність і загальну взаємозалежність.

Щодо загальних концептуальних особливостей процесуальних принципів, то вони базуються на визначенні змісту адміністративного процесу, даючи уявлення про його цілісність, а також визначення рівня юридичної досконалості процесуальної форми. Процесуальні принципи – це теоретично обґрунтовані та юридично закріплені основні правові ідеї, що виражають демократичну та гуманістичну сутність юридичного процесу (Лукьянова, 2003: 184–185). Отже, процесуальні принципи є насамперед юридичною категорією, однією зі складових частин якої є їх подальше нормативне закріплення в процесуальному законодавстві. Водночас стосовно як процесуальних принципів, так і принципів загалом, нормативне відображення надано тим з них, які тривалий час використовувались під час адміністративного процесу, таким чином пройшовши шлях від зародження, становлення та розвитку, і як відповідні процесуальні механізми отримали широке застосування та визнання представниками наукової спільноти й перевірені на практиці фахівцями-юристами.

Серед принципів адміністративного процесу принцип оперативності сприяє зміцненню законності в публічно-правовій сфері, спрямований на швидкий та ефективний розгляд адміністративних справ судом. Насправді, він є частиною системи принципів адміністративного судочинства, хоча безпосередньо і не закріплений у Кодексі адміністративного судочинства України, і тому з точки зору теорії права може заслужити звання «ідеї», яка прямо не закріплена в правовій нормі.

Важливість вивчення й аналізу перешкод для ефективного здійснення адміністративного правосуддя полягає в можливості визначити оптимальні та ефективні методи і засоби вдосконалення інституту адміністративної юстиції, пристосувати їх до існуючих соціально-економічних і правових умов, насущних проблем суспільства і впровадити з метою раціонального використання закладеного в них сенсу.

Адміністративний процес, як і будь-яка інша діяльність, характеризується часом. Його надмірна тривалість може мати негативні наслідки для учасників процесу, а також для суддів, суспільства та держави в цілому. Швидкість цього процесу є необхідною умовою досягнення об'єктивної істини. Судове рішення має відповідати фактичним обставинам, а встановити їх тим легше, чим менше часу минуло з моменту їх виникнення.

Слід зауважити, що в науковій літературі відсутня думка про існування самостійного принципу оперативності в адміністративному процесуальному праві, натомість учені вказують на притаманність судочинству, зокрема адміністративному, швидкості та процесуальної економії.

Тому сутність і значення процесуальної економії як взаємопов'язана категорія з принципом оперативності визначаються в процесуальній науці по-різному. Наприклад, В.А. Рязановський зазначив, що процесуальна економія вимагає більш високого результату з меншими витратами праці, відображенням якого є швидкість виробництва і його простота, однаковість застосування до всіх типів процесів (Рязановский, 2005: 51). При цьому формула процесуальної економії – простота, швидкість, дешевизна – повинна тлумачитися переважно в загальному контексті досягнення цілей судочинства (Смолин, 2011: 6). Суть процесуальної економії, підтверджена Є.В. Васковським, полягає в тому, що процедура повинна бути такою, щоб особа, яка потребує захисту, могла отримати її швидко і легко, а суд легко задовольнив її вимоги. Зручність забезпечує саме постулат процесуальної економії, який виражається в економії часу (швидкості), полегшенні процесуальних засобів (простота) та зменшенні судових витрат (дешевизна) (Васковский, 1917: 362).

Також М.А. Гурвич характеризував принцип процесуальної економії (економії процесуальних засобів) як вимогу, за якою в процесі повинні бути найбільш повно і доцільно використані всі необхідні процесуальні засоби для правильного та швидкого вирішення справи (Гурвич, 2006: 187). Економний розгляд справи означає не просто швидке вирішення справи, а передбачає швидке, правильне, тобто законне, обґрунтоване і переконливе вирішення спорів. Без цієї умови економія часу не була би виправданою і призвела б до затримок провадження. Процесуальній економії часу суперечить поспіх, пов'язаний з поверхневим і швидким дослідженням обставин справи (Гурвич, 2006: 189-190).

За словами О. Рожнова, невірно розглядати категорії «швидкість» і «оперативність» як синоніми, як еквівалентні слова. У свою чергу значення поняття «оперативності» набагато ширше (Рожнов, 2000: 8). Ми погоджуємося з попередньою позицією, оскільки діяти оперативно означає передусім діяти швидко, терміново вирішити певне питання. Але водночас оперативність – це також здатність швидко та своєчасно розглядати і вирішувати адміністративні справи. Оскільки воно справді справедливе, тобто справжнє за своєю суттю, рішення суду не може забезпечити належну силу через повільність судового розгляду, не виправдані процедури та повторення. У свою чергу швидкість судочинства, тобто своєчасний розгляд справи з винесенням у ньому неправосудного (незаконного та (або) необґрунтованого) судового акта, може вилитися в судовий розгляд унаслідок перегляду останнього в апеляційному та касаційному порядку, а також у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Слід також зазначити, що принцип оперативності включає в себе як швидкість, так і процесуальну економію. Швидкість – це насамперед швидкість судового процесу, спрямованого на розгляд та вирішення судової справи, зокрема адміністративної, в найкоротші терміни. У свою чергу економія передбачає ощадливість у витраті матеріальних і процесуальних засобів, однак таке економне використання не може поєднуватися зі швидкістю як елементом змісту принципу. Заощаджуються матеріальні та процесуальні засоби, але не з точки зору економії щодо розгляду і вирішення адміністративних справ, а з точки зору негативних наслідків, які виникають стосовно судового процесу, що є результатом оперативного розгляду справ.

Ураховуючи зазначене, варто зауважити, що принцип оперативності в адміністративному судочинстві є самостійним принципом, який поєднує в собі швидкість і процесуальну економію.

Елементами принципу оперативності в адміністративному процесі є:

1) вимога швидкого розгляду і вирішення адміністративної справи, яке забезпечує наближення здійснення наступної процесуальної дії суб'єктів адміністративного судочинства з уже здійсненою попередньо;

2) вимога винесення правильного рішення у справі. При цьому правильне рішення суду – це рішення, яке відповідає всім вимогам, що пред'являються до нього як правозастосовчого акта та процесуального документу.

Таким чином, принцип оперативності в адміністративному судочинстві є правовою вимогою, що забезпечує своєчасність розгляду і вирішення адміністративних справ шляхом найбільш повного і раціонального використання процесуальних засобів, спрямованих на швидке і правильне вирішення адміністративних справ.

Антагоністичним принципом оперативності є принцип процесуального формалізму. Завданням адміністративного процесуального права є регламентація діяльності учасників адміністративного судочинства за певним порядком, з особливою послідовністю дій і гарантіями від зловживань у ході здійснення правосуддя. При цьому процесуальне право встановлює певні правові формальності – обов'язкові форми, терміни і способи здійснення процесуальних дій, виконання яких є обов'язковим через можливу нікчемність відповідної дії в разі ненадання передбаченої процедури правової форми.

Оскільки чинним адміністративним процесуальним законодавством визначені й формалізовані певні процедури, такі як: пред'явлення адміністративного позову, його забезпечення, підготовка справи до судового

розгляду, судовий розгляд, прийняття судового рішення, його оскарження тощо, то з цього випливає, що принцип процесуального формалізму реалізується фактично, а його порушення призводить до нікчемності процесуальних дій. Разом із тим формалізм здатний ускладнювати здійснення процесуальних прав, що тягне невинуватиме затягування процедур, нікчемність певних дій, невірне рішення спору, допущені судові помилки. З цього випливає складне завдання, яке полягає в тому, що законодавець, з одного боку, повинен установити в процесуальному законі тільки такі формальності, без яких неможливо забезпечити ефективне судочинство, з іншого – не допустити надмірного спрощення процедур, що може спричинити за собою безкарне порушення процесуальних правил. Як надмірний формалізм, так і надмірне спрощення є однаково шкідливими. Гармонійне поєднання та співвідношення цих принципів необхідне для оптимізації адміністративного процесу.

Принцип оперативності також виражається, по-перше, в розумному пом'якшенні процесуальних формальностей, продуманості процесуальних правил, установленні норм, без яких неможливо обійтися, а по-друге, в прискоренні (швидкості) процесу. Перше проявляється в правочинності судді надавати позивачеві термін для усунення недоліків позовної заяви без його повернення; можливості продовження встановленого судом процесуального строку для вчинення певних процесуальних дій; право об'єднувати і роз'єднувати кілька позовних вимог з метою швидкого і правильного розгляду справи; одноосібно судді вирішити питання витребування доказів під час підготовки розгляду справи; можливості приєднання до апеляційної скарги; неможливості скасування правильного по суті рішення суду з одних лише формальних міркувань тощо.

У рамках підвищеної потреби в оперативності правове регулювання тривалості адміністративно-процесуальної діяльності відбувається також шляхом установлення обов'язкових обмежень у часі, визначення тимчасових рамок для здійснення процесуальних дій, якими в тому числі є встановлення термінів (глава 6 КАС України) (Кодекс адміністративного судочинства України, 2020: 6).

Водночас принцип оперативності визначає не тільки шлях побудови адміністративного судочинства, а й напрям діяльності всіх його учасників, які у своїй діяльності повинні дотримуватися комплексу певних вимог на всіх стадіях адміністративного процесу. Таким зловживанням процесуальними правами є повторна неявка в судове засідання без поважних причин, зловживання процесуальними правами на відведення, на зміну і збільшення позовних вимог, неподання та несвоєчасне подання суду доказів у справі тощо. Тим самим принцип оперативності не повинен призводити до зловживання суб'єктами адміністративного процесу своїми суб'єктивними правами.

Вважаємо за потрібне відзначити, що для недопущення надмірного затягування судового адміністративного процесу та забезпечення дієвості принципу оперативності адміністративного судочинства треба дотримуватись рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи від 16.09.86 р. № R (86) 12 (Рекомендація № R (86) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах), де вказано, що мають бути застосовані такі заходи, як сприяння, де це доречно, примиренню сторін (як за межами судової системи, так і до або під час судового розгляду); застосування альтернативних способів вирішення спорів; страхування судових витрат та інші заходи, метою яких зменшення навантаженості на суддів та сприяння реалізації принципу доступу до правосуддя. Слід зазначити, що прагнення забезпечити адекватність складності процедури розгляду спору його значущості викликало до прийняття цілого набору спрощених процедур вирішення адміністративних спорів. Наприклад, чинний КАС України закріплює письмове провадження як одну з форм судового розгляду, покликану для вирішення публічно-правового спору. Письмове провадження – це розгляд і вирішення адміністративної справи або окремого процесуального питання в суді першої, апеляційної чи касаційної інстанції без повідомлення та (або) виклику учасників справи і проведення судового засідання на підставі матеріалів справи у випадках, установлених КАС України (Кодекс адміністративного судочинства України, 2020).

Перевагами такої форми судового провадження є те, що письмове провадження дозволяє значно скоротити терміни розгляду справ, причому аж ніяк не порушуються права учасників судового розгляду, які мають можливість надати будь-які письмові пояснення по суті справи і обґрунтувати їх належними доказами, які також додаються до таких пояснень і досліджуються судом у межах процесуальних норм. Рішення справи, таким чином, спрощує доступ громадян до правосуддя, дозволяє економити особистий час і не витрачати кошти на проїзд, з одного боку, з іншого – є зручним для суду і дозволяє заощадити робочий час, не відволікатися на заслуховування пояснень сторін, належним чином дослідити матеріали справи й чинне законодавство, судову практику і виробити правильну правову позицію по справі. Адже надмірне навантаження не дозволяє здійснити повноцінне усне пояснення з викладенням доводів щодо обставин справи, тим більше, що фактично всі доводи, докази та обґрунтування, відповідно до закону, вже надано суду в повному обсязі в письмовій формі.

Можна зрозуміти роль темпоральних принципів в адміністративному судочинстві, одним з яких є принцип оперативності у вивченні функцій, які вони виконують у кожній адміністративній справі, яке впливає на суспільні відносини.

Говорячи про принципи в широкому сенсі, оскільки вони є основою адміністративного процесу в межах правового регулювання, ми вважаємо, що вони будуть мати ті функції, які є властивими для адміністративного процесуального права загалом.

Таким чином, першою функцією, яка заслуговує на нашу увагу, є регулююча функція адміністративного процесуального права, яка в адміністративно-правовому спорі реалізується, захищаючи права, свободи та захищені законом інтереси адміністративного законодавства на забезпечення вилу на суспільну сферу,

і цим сприяє створенню та розвитку оптимальних суспільних відносин (Чуприна, 2009: 10). Таким чином, процесуальні принципи як регулятори суспільних відносин мають вирішальне значення для кожного учасника судового розгляду, оскільки закладають основи належної поведінки під час здійснення своїх процесуальних прав і обов'язків на кожному етапі адміністративного процесу. Водночас ключова роль відводиться темпоральним принципам адміністративного процесу, оскільки вони окреслюють можливість вирішити питання захисту порушеного права або законного інтересу.

Динаміка соціально-правової свідомості визначає форму сприйняття права суспільством загалом та окремими громадянами (Волковицька, 2010: 30). Оскільки суспільні відносини швидко розвиваються, і законодавець, як правило, не встигає відреагувати на їх зміну, то саме в таких випадках процесуальні принципи є корисними та знаходять своє активне застосування. Тому, розуміючи загальну «форму» поведінки, сторона у справі має можливість вибрати певний зразок поведінки під час розгляду адміністративної справи, навіть коли вона не регулюється законом. Говорячи про темпоральні принципи адміністративного процесу, ми спостерігаємо, що, використовуючи, наприклад, принцип оперативності та розумного строку розгляду, сторони виберуть алгоритм своїх дій, який буде оптимальним, ефективним та економічним. Безперечно, суть регулювання темпоральних принципів адміністративного процесу включає як діяльність суду, з одного боку, так і сторін та інших учасників процесу – з іншого. Власне, у випадку належного виконання кожною особою, яка бере участь в адміністративному процесі, своїх обов'язків, додержання передбаченого порядку їх реалізації, темпоральні принципи адміністративного судочинства віднайдуть свій прямий прояв.

Наступна функція – виховна (стимулююча), мета якої полягає в забезпеченні належної поведінки суб'єктів адміністративних процесуальних та матеріальних правовідносин, з яких виникають спори і справи, що розглядаються в адміністративному процесі. Виховна функція адміністративного процесуального права забезпечується тим, що норми адміністративного процесуального права встановлюють порядок та спосіб впливу на поведінку правопорушника й таким способом стимулюють необхідну поведінку суб'єктів права (Чуприна, 2009: 9–10). Немає сумнівів, що ця функція поєднується з попередньою, оскільки на підставі нормативного регулювання можна встановити вимоги до поведінки учасників процесу та в разі порушення накласти відповідні санкції. Таким чином, завдяки чіткості процесуального права адміністративний процес стає більш динамічним, мобільним та оперативним. Будь-яка сторона адміністративного процесу має можливість заздалегідь вибрати більш оптимальний алгоритм дій, необхідний для встановлення певних обставин у справі, які забезпечують ефективність та визначеність у часі.

У рамках виховної (стимулюючої) функції слід також розрізняти захисну функцію темпоральних принципів адміністративного судочинства. Зокрема, визначені адміністративним процесуальним законодавством часові рамки для вчинення процесуальних дій (строк подання відзиву на позовну заяву), з одного боку, стимулюють учасника справи до належної темпоральної поведінки, з іншого – у випадку недотримання ним часових рамок процесуальної поведінки захищають протилежного учасника справи від недобросовісної поведінки опонента.

Метою будь-якого звернення до суду є отримання якнайшвидшого належного судового захисту. Разом із тим суддя, здійснюючи розгляд публічно-правового спору, встановлює істину в конкретній справі, ухвалюючи відповідне рішення, врегульовує спірні відносини, що виникли між сторонами.

Висновки. Підсумовуючи, визначимо, що принцип оперативності – це повноцінний і самостійний принцип адміністративного судочинства, який за своєю природою є правовою вимогою, що забезпечує своєчасність розгляду і вирішення адміністративних справ шляхом найбільш повного і раціонального використання процесуальних засобів, спрямованих на швидке і правильне рішення адміністративних справ. Значення принципу оперативності полягає в тому, що даний принцип може впливати на адміністративний процес як позитивно, так і негативно. Швидкість, безсумнівно, дає можливість не затягувати адміністративне судочинство і надмірно його не формалізувати, проте поєднання швидкості та якості судочинства можливе лише за дуже високого рівня професіоналізму органів і осіб, які розглядають і вирішують справу. У зв'язку з постійною динамікою адміністративного процесу, змінами соціально-економічних умов в державі, прагненням до підвищення національних стандартів судоустрою і судочинства, дотримання європейських стандартів принцип оперативності вимагає термінового нормативно-правового регулювання, що у свою чергу забезпечить все ж більш ефективну його практичну реалізацію.

Список використаних джерел:

1. Васильковський Е.В. Учебник гражданского процесса. 2-е изд., переработанное. Москва : Издание Бр. Башмаковых, 1917. 429 с.
2. Волковицька Н.О. Поняття правової свідомості та її структури: теоретичні і методологічні проблеми дослідження. *Юридична Україна*. 2010. № 2 (86). С. 29–32.
3. Гурвич М.А. Принципы советского гражданского процессуального права. Избранные труды : в 2 т. Краснодар : Совет. Кубань, 2006. Т. 2. 544 с.
4. Кодекс адміністративного судочинства України (в ред. від 15.12.2017 р.). Київ : Алерта, 2020. 214 с.
5. Лукьянова Е.Г. Теория процессуального права. Москва : НОРМА, 2003. 240 с.
6. Рекомендація № R (86) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах, ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 399 засіданні заступників міністрів 16 вересня 1986 року. URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_5.pdf
7. Рожнов О.В. Принцип оперативності в цивільному процесуальному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2000. 20 с.

8. Рязановский В.А. Единство процесса : учебное пособие. Москва : ОАО «Издательский Дом «Городец», 2005. 80 с.
9. Смолин А.Ю. Принцип процессуальной экономии в уголовном судопроизводстве России : автореф. ... дисс. канд. юрид. наук : 12.00.09. Нижний Новгород, 2011. 34 с.
10. Чуприна Ю.Ю. Концептуальні засади оцінки ефективності функціонування судової влади. *Державне будівництво*. 2009. № 2. С. 1–11.

References:

1. Vaskovskii, E. V. (1917). Uchebnik grazhdanskogo protcessa [Textbook of civil process]. 2-e izd., pererabotannoe. M.: Izdanie Br. Bashmakovykh, 429 p. [in Russian]
2. Volkovytska, N. O. (2010). Poniattia pravovoi svidomosti ta yii struktury: teoretychni i metodolohichni problemy doslidzhennia [The concept of legal consciousness and its structure: theoretical and methodological problems of research]. *Yurydychna Ukraina*, № 2 (86), pp. 29–32 [in Ukrainian]
3. Gurvich, M. A. (2006). Printsipy sovetskogo grazhdanskogo protcessualnogo prava. Izbrannye trudy: v 2 t. [Principles of Soviet civil procedural law. Selected works: in 2 volumes]. Krasnodar : Sovet. Kuban, T. 2, 544 s. [in Russian]
4. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy (v red. 15.12.2017 r.) (2020) [Code of Administrative Procedure of Ukraine (as amended on 15.12.2017)]. K.: Alerta, 214 p. [in Ukrainian]
5. Lukianova, E. G. (2003). Teoriia protcessualnogo prava [Theory of procedural law]. M. : NORMA, 240 p. [in Russian]
6. Rekomendatsiia № R (86) 12 Komitetu Ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam shchodo zakhodiv z poperedzhennia i zmenshennia nadmirnoho robochoho navantazhennia v sudakh, ukhvaleno Komitetom Ministriv Rady Yevropy na 399 zasidanni zastupnykiv ministriv 16 veresnia 1986 roku [Recommendation № R (86) 12 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states on measures to prevent and reduce excessive workload in the courts, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe at the 399th meeting of the Ministers' Deputies on 16 September 1986]. URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_5.pdf [in Ukrainian]
7. Rozhnov, O.V. (2000). Printsip operativnosti v tcivilnomu protcessualnomu pravi: avtoref. dis. ... kand. iurid. nauk: 12.00.03. [The principle of efficiency in civil procedural law: author's ref. dis. ... cand. jurid. science]. Kh., 20 s. [in Ukrainian]
8. Riazanovskii, V. A. (2005). Edinstvo protcessa: uchebnoe posobie [The unity of the process: a tutorial]. M.: ОАО «Izdatelskii Dom «Gorodets», 80 s. [in Russian]
9. Smolin, A. Iu. (2011). Printsip protcessualnoi ekonomii v ugovnom sudoproizvodstve Rossii: avtoref. ... diss. kand. iurid. nauk: 12.00.09. [Principle of procedural economy in criminal proceedings in Russia: author. ... diss. cand. jurid. sciences: 12.00.09]. Nizhnii Novgorod, 34 s. [in Russian]
10. Chupryna Yu. Yu. (2009). Kontseptualni zasady otsinky efektyvnosti funktsionuvannia sudovoi vlady [Conceptual bases of an estimation of efficiency of functioning of judicial power]. *Derzhavne budivnytstvo*, № 2, pp. 1-11 [in Ukrainian]